

Novum

John Owen-konferencia Appeldoornban

A Theologische Universiteit Appeldoorn egyetemén újabb nemzetközi konferenciát tartottak 2016. augusztus 31. – szeptember 2. napjain. A találkozó tárgykörét a brit protestáns, walesi puritán teológus John Owen (1616–1683) munkássága képezte. *John Owen: Ortodoxia és modernitás között* címet viselte a találkozó, és az előadások többnyire ebben a tematikai holdudvarban helyezkedtek el. Az ismertebb előadók közül megemlíthetők dr. Andreas J. Beck (Evangelische Theologische Fakulteit Leuven), dr. Henk van den Belt (Groningen Universiteit), dr. J. M. Burger (Theologische Universiteit Kampen), dr. Wim van Vlastuin (Vrije Universiteit Amsterdam),

dr. Carl Trueman (Westminster Theological Seminary, Philadelphia), dr. Ivor J. Davidson (University of St. Andrews, St. Andrews, Nagy-Britannia), dr. Kelly M. Kopic (Georgia), dr. Joel R. Beeke (Puritan Reformed Theological Seminary, Grand Rapids, Michigan), a brit (skót) David P. Murray (Puritan Reformed Theological Seminary, Grand Rapids, Michigan) stb.

A konferencia első napja

A konferenciát a német Andreas J. Beck köszöntőbeszéde nyitotta meg, amely egyben merész bevezető is volt a reformáció és a puritanizmus történelmére, illetve gondolkodására tekintetében. Beck szerint a puritanizmusban, de főképpen Owen teológiájában érzékelhető hangsúlyeltolódás az ontológiáról az episztemológiára.

John Owen és az újkor kapcsolata

A konferencia első előadásában Carl R. Trueman, a Westminster Theological Seminary brit (angol) professzora, a modernitás meghatározásait vázolta fel. Következtetéseiben megfogalmazta azt a nézetet is, miszerint nem beszélhetünk egyedi (szinguláris) modernitásról, hanem csak többelvűről (pluralisztikus). Sőt még az is lehetséges, hogy egy sokrétű modernitásról is beszéljünk. John Owen kapcsolata a modernitással tarkított, és sok ellentétet foglal magában.

Ezt követően a történetírás/történelemírás és a modernitás közötti kapcsolat kérdése került vizsgálat alá. Szóba kerültek az angol polgárháborúk is (1642–

1651), amelyek – Christopher Hill történész véleményét idézve – az újkor (modernitás vagy modernkor) első nagy háborúi voltak. Trueman idézte Conrad Russell véleményét is, aki szerint az angol polgárháborúban vallásos kérdések is hozzájárultak a *casus belli* kialakulásához. Érdekes következtetésnek számított Trueman azon véleménye, miszerint leginkább a Brit-szigeteken lehetett érzékelni, hogy a puritanizmus a középkor halálát és az újkor vajúadásának kezdetét jelezte. Trueman szót ejtett Owen és Richard Baxter (1615–1691) kapcsolatáról is, ugyanakkor előadásának utolsó szakaszában megvizsgálta Owen viszonyát az újkorral, illetve a késő középkorral. Előadásában olyan érdekes témák érintett mint például a protestáns metafizika; Duns Scotus (John Duns, kb. 1266–1308) és William Ockham (1285–1347) kapcsolata; voluntarizmus; annak kérdése, hogy John Owen teológiája vajon visszautal-e a tomizmusra, vagy pedig előremutat-e a modernítésra; Owen teológiájának anyagellenes és spirituális oldalai; a szociniánusok elleni harc; az ágostoni hagyományok jelenléte Owen teológiájában, főleg a lelki kísértéseket és a keresztyén élet küzdelmeit illetően; Owen kapcsolata a brit (skót) református/presbiteriánus puritánnal Samuel Rutherforddal (1600–1661). A kortárs brit irodalomkritikus Terry Eagleton is több ponton szóba jött, közelebbről a relativizmus elleni érvei, valamint azon véleménye kapcsán is, miszerint összefüggés észlelhető a késő középkor lényegellenessége (*essentia*) és a posztmodernitás között.

John Owen az egyházzól, államról és jogról vallott nézetei

Az első főelőadást követő két rövidebb előadást Josaiian C. Ribeiro és Gert van de Brink tartották. Ribeiro előadásának címe a következő volt: *John Owen újkorai egyházállama: a függetlenek katekizmusának egy vizsgálata (John Owen's Modern Church-State: An Analysis of the Independents' Catechism)*. Gert van de Brink előadása pedig a következő címmel hangzott el: *Újkorai különbségtétel a magánjog és a közjog között Owen szociniánusokkal folytatott vitájában (The Modern Distinction between Private and Public Law in Owen's Debate with the Socinians)*.

A találkozó második napja

A találkozó második napja igeolvasással, hitmélyítő igei bevezetővel, közös és egyéni imádsággal kezdődött, amely megfelelő lelki háttérrel biztosított arra, hogyráhangolódjunk a John Owen teológiájára.

John Owen nézetei a Szentírásról

A soron következő két rövidebb előadás Hans Burger és Tim Baylor tartotta. Burger előadásának címe a következő volt: *Owen Szentírás-tantétélenek vizsgálata (Owen's Doctrine of Scripture Considered)*, és arra hívta fel erre a figyelmet, hogy az episztemológia elsőrendű Owen teológiai gondolkodásában. Olyan mérföldkőnek számító Owen-műveket sorolt fel és mutatott be vázlatosan, mint például a *Hit oka* (vagy *indítéka, ésszerűsége; Reason of Faith*, 1677), illetve *Isten értelme*

megértésének indítóokai, útjai és eszközei (*Causes, Ways, and Means of Understanding the Mind of God*, 1678). Owen olyan fontos témákban tallóz, mint például az ész és/vagy értelem megújulása, az ész és/vagy értelem megvilágosodása, keresztyén protestáns hitünk megfogható tárgya, azaz mindazok a dolgok, amelyeket hiszünk és formális tárgyai vagy az indítóokai annak, hogy miért hisszük azokat, amiket hiszünk. Ez utóbbi kérdés kapcsán Burger egy érdekes Owen szerinti hitmeghatározást is megemlített, éspedig *beleegyezés bizonyágtétel nyomán*. Owen gondolkodásában a hit formális tárgyának minősége meghatározza a hit minőségét. Az elbukó és/vagy megbukó hit olyan külső alapokra épít, mint például az erkölcsiségre alapozó önbizalom. Ezzel kapcsolatban elutasította a Szentlélek azon állítólagos bizonyágtételét, amely hatékonysággal ruházná fel a külső és/vagy kézzelfogható bizonyítékokat és/vagy érveket, ugyanakkor elutasította a római egyház bizonyágtételét és az egyéni megtapasztalások túlzott jelentőségét különféle kérdések eldöntésében.

Jelen sorok írója szerint további kutatásra sarkalló kérdés az, hogy vajon a Szentírás belső és külső bizonyágtétele közötti különbségtétel egyedülállóan csak Owen teológiájában jelenik-e meg, vagy pedig más teológusokéban is? Az is fontos kérdés lehet még, hogy Owen mit értett pontosan a Szentírás külső és belső bizonyágtételén?

John Owen nézetei az isteni igazságosságról és szövetségmegtartásról

Tim Baylor kiselőadásának a következő címet adta: *Egy fölöttébb kegyes kötelezettség – Isteni igazságosság és a szövetség megtartása John Owen teológiájában* (*A Most Gracious Obligation – Divine Justice and Covenant-Keeping in the Theology of John Owen*). Baylor sikeres kapcsolódási pontot fedezett fel Hugo Grotius (Huug de Groot/Hugo de Groot, 1583–1645) és John között. Az előbbi is megkülönbözteti a magánjogot a közjogtól, éspedig annak érdekében, hogy megcáfolja a sociniánusokat. Bár Owen támadja Grotiust némely helyen, munkáit mégis igen hasznosaknak minősítette. Baylor utalt François Turretin (Francis Turretini, 1623–1687) genfi svájci olasz református teológus munkájára is, akinek nézeteivel Owen egyetértett. Ez utóbbi viszont sok ízben vitázott John Goodwin (1594–1665) lelkipásztor-teológussal.

Baylor kiselőadásának témája Owen egyik nagyon fontos munkája volt, amelynek címe: *Értekezés az isteni igazságosságról* (*A Dissertation on Divine Justice*, 1653).¹ John Owen azt a nézetet cáfolja, miszerint a bűnt meg lehet bocsátani

¹ Teljes címe: *Értekezés az isteni igazságosságról: avagy a büntető igazságosság igazolt állításai; amelyben azon lényegi tulajdonsága az isteni természetnek megbizonyítatik a Szent Írásokból, és megvédelmeztetik a sociniánusok, különösen a rakóviai káté írói, John Crellius, és maga F. Socinus ellen; hasonlóképpen az ebből fakadó szükséges gyakorlat; együtt Krisztusnak a bűnösök megmentéséhez szükséges nélkülözhetetlen elégtételére, amely megalapoztatik bizonyos nagyon tanult emberek ellenvetéseivel szemben, G. Twisse, G. Vossius, Samuel Rutherford, és mások* (*A Dissertation on Divine Justice: or the Claims of Vindictory Justice Vindicated; wherein that Essential Property of the Divine Nature is Demonstrated from the Sacred Writings, and Defended against Socinians, Particularly the Authors of the Racovian Catechism, John Crellius, and F.*

az Isten részéről jövő egyszerű akarással anélkül, hogy az ő igazságosságának elégtételt szereznének. Állítólag létezik egy olyan idézet is, miszerint Kálvin fenntartotta annak lehetőségét, hogy a bűnt engesztelés nélkül is meg lehet bocsátani. Az előadó szerint Kálvin ebben a kérdésben nem képviselt egyértelmű véleményt. Baylor Owen egyik 1648. január 13-án elmondott prédikációjára is utalt, amelynek címe: *Isteni védelem által biztatott igaz buzgalom (Righteous Zeal Encouraged by Divine Protection)*. Ez a még mai szemmel olvasva is briliáns prédikáció Jer 15,19–20-ra épül.²

Socinus Himself; Likewise the Necessary Exercise Thereof; Together with the Indispensable Necessity of the Satisfaction of Christ for the Salvation of Sinners is Established Against the Objections of Certain Very Learned Men, G. Twisse, G. Vossius, Samuel Rutherford, and Others.

² A Jer 15,19–20 jelen sorok írója által készített fordítása:

19 *Ezért ekként mondta az Úr:*

*Amennyiben megtérsz, visszatérítelek, arcom elé fogsz állni,
és ha értékeest hozol ki az értéketelenből,
mint az én ajkam olyan lesz,el,
megtérnek ők hozzád,
és te nem térsz hozzájuk.*

20 *És tesznek e népnek bevehetetlen érfalul,
és hadakoznak veled és nem bírnak veled,
mert veled én leszek, hogy megszábadítsalak és megmentselek, mond az Úr.*

A Jer 15,19–20 a Biblia Hebraica Stuttgartensiában:

19 לִבְנֵי כַהֲנָן יְהוָה

אִם־תָּשׁוּב וְאִשִּׁיבְךָ לִפְנֵי תַעֲמֹד
וְאִם־תּוֹצִיא יָקָר מִזֶּלְלָל כִּפִּי תִהְיֶה
יִשְׁבוּ הַמָּה אֵלַיךָ וְאֶתָּה לֹא־תָשׁוּב אֲלֵיהֶם

20 וְנִתְתִּיד לְעַם הַזֶּה לְחֹמַת נְחֹשֶׁת בְּצוּרָה
וְנִלְחַמוּ אֵלַיךָ וְלֹא־יִוָּכְלוּ לָךְ

כִּי־אֶתָּךְ אֲנִי לְהוֹשִׁיעַךָ וְלִהְצִילְךָ נְאֻם־יְהוָה

A Jer 15,19–20 LXX-ban:

19 διὰ τοῦτο τάδε λέγει κύριος ἐάν ἐπιστρέψῃς καὶ ἀποκαταστήσω σε καὶ πρὸ προσώπου μου στήσῃ καὶ ἐάν ἐξαγάγῃς τίμιον ἀπὸ ἀναξίου ὡς στόμα μου ἔσῃ καὶ ἀναστρέψουσιν αὐτοὶ πρὸς σέ καὶ σὺ οὐκ ἀναστρέψεις πρὸς αὐτούς

20 καὶ δώσω σε τῷ λαῷ τούτῳ ὡς τεῖχος ὄχυρον χαλκοῦν καὶ πολεμήσουσιν πρὸς σέ καὶ οὐ μὴ δύνωνται πρὸς σέ διότι μετὰ σοῦ εἰμι τοῦ σῶζειν σε.

A Jer 15,19–20 Tg-ban:

19 כִּי־בְנֵי כַהֲנָן יְיָ

אִם תָּשׁוּב וְאִתִּיבְנֶךָ וְאִתִּיבְנֶךָ לִפְנֵי תַעֲמֹד
מִימְרֵי וְאִם תּוֹצִיא יָקָר מִזֶּלְלָל כִּפִּי תִהְיֶה
יִשְׁבוּ הַמָּה אֵלַיךָ וְאֶתָּה לֹא תָשׁוּב אֲלֵיהֶם

20 וְנִתְתִּיד לְעַם הַזֶּה לְחֹמַת נְחֹשֶׁת בְּצוּרָה
וְנִלְחַמוּ אֵלַיךָ וְלֹא־יִוָּכְלוּ לָךְ

A Jer 15,19–20 Vulg-ban:

19 *Propter hoc haec dicit Dominus: Si converteris, convertam te, et ante faciem meam stabis: et si separaveris pretiosum a vilis, quasi os meum eris: convertentur ipsi ad te, et tu non converteris ad eos.*

20 *Et dabo te populo huic in murum aereum, fortem: et bellabunt adversum te, et non praevalerunt, quia ego tecum sum ut salvem te, et eruam te, dicit Dominus.*

Jelen sorok írója felhívta a figyelmet egy izgalmas kapcsolópontra Owen egzegézise és homiletikai üzenete, valamint a modern Ószövetség-kutatás eredményei között, majd pedig egy kérdéssel zárta észrevételeit Baylor előadása kapcsán. Az izgalmas kapcsolópont az, hogy a szóban forgó prédikációjában Owen is felismerte a jeremiási kulcsszó-triumvirátust, azaz a *kard, éhség és dögvész* felsorolást (Jer 24,10),³ amelynek fontosságát Owenhez hasonlóan a jelenkori Ószövetség kutatók is előszeretettel hangsúlyozzák Jeremiás könyvének üzenete, intertextuális és más bibliokateológiai összefüggések kapcsán.

További kutakodásra sarkalló kérdés az is, hogy a Jer 15,20-ban található biztatás, amelyet Owen a prédikációja *Alkalmazás 1 (Use 1)* című részében bont ki, vajon értelmezhető-e olyan bátorításként, amely a parlamentáriánusok további küzdelmeinek akarna igei hátszelet biztosítani. Ez a kérdés annál is fontosabb, mert amint ez ismert, Owen annak ellenére, hogy Oliver Cromwell (1599–1658) támogatta, ezt mégsem tette szolgálai módon, ugyanis Desborough és Pride kérésére beadványt készített azzal a céllal, hogy meggátolja Oliver Cromwell a királyi címmel való felruházását. Több mint valószínű, hogy később, amikor Richard Cromwell (1626–1712) követte édesapját a kancellári tisztség gyakorlásában, Owen a beadványa miatt veszítette a kancellárhelyettes tiszte.

Tim Baylor olyan gondolkodókat is megemlített, mint például Baruch Spinoza (1632–1677), Thomas Hobbes [1588–1679, aki a *Leviathan vagy az egyházi és a világi állam anyaga, formája és hatalma*, (1651) szerzője], valamint a zsidó származású, milleniárius, kálvinista képzésben részesült, de végül katolikussá lett Isaac La Peyrère (1596–1676), az Ádám előtt teremtett emberiség elméletének 17. századi megfogalmazója és kidolgozója (*Prae-Adamitae*, 1655).

John Owen lelkisége

A második nap főelőadását Kelly M. Kopic tartotta. *John Owen puritán lelkisége a mának (John Owen's Puritan Spirituality for Today)* címmel. Kopic szerint Owen több alkalommal is ír a racionalizmus felemelkedéséről és arról, hogy milyen viszony áll fenn a racionalizmus és a rajongás között. Owen szerint a rajongás

³ Jeremiás 24,10 Biblia Hebraica Stuttgartensisában megtalálható maszoréta szövege:

וְשַׁלַּחְתִּי בְּכֶם אֶת־הַחֶרֶב אֶת־הָרֶעִב וְאֶת־הַדָּבָר
עַד־תִּמָּוֶם מֵעַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם וְלֹא־בֹתֵיהֶם פ

Jeremiás 24,10 masszoréta szövege alapján jelen sorok írója által készített fordítása:

*És küldjük kiüldöm a kardot, az éhséget és a dögvészt,
Amíg elhamvadnak a földről, amit adtam nekik és apáiknak.*

Jeremiás 24,10 LXX-ban található szövegváltozata:

καὶ ἀποστελῶ εἰς αὐτοὺς τὸν λιμὸν καὶ τὸν θάνατον καὶ τὴν μάχαιραν ἕως ἂν ἐκλίπωσιν ἀπὸ τῆς γῆς ἧς ἤσθε αὐτοῖς.

Jeremiás 24,10 Tg-ban található szövegváltozata:

וְאֶנְרִי בְּהוֹן יֵת דְּקַטְלִין בְּחֶרֶב אֶפְנָא כַּפְנָא וּמוֹתָא וּבְמוֹתָא
עַד דִּי־סוּפּוֹן מֵעַל אַרְעָא דִּי־הֵבִית לְהוֹן וְלֹא־בְּתֵהוֹן

Jeremiás 24,10 Vulg-ban található szövegváltozata:

Et mittam in eis gladium, et famem, et pestem, donec consumantur de terra quam dedi eis et patribus eorum.

kisebbíti az ész szerepét, és önabszorpcióhoz vezethet. Az igazi lelkiesség minden tekintetben trinitárius. Az az egyház nem volt mindig következetesen trinitárius, s ezért táptalajt biztosított a racionalizmusnak. Owen ez okból is kerül a triteizmust. Az igazi lelkiesség megerősíti a teremtés csodáját. Szerinte Istent érdeklik az emberek, s ezért ő nem abban érdekelt, hogy az embereket valami mássá változtassa. A Szentlélek-Isten nem kisebbíti az emberi életet. Owen számára az emberi agy nem holmi pusztán *kívánásgépezet*. Talán ennek is köszönhető az, hogy komoly figyelmet szentel az emberi érzéseknek. Sőt sikeresen egybefonja az antropológiai és teológiai szempontokat. Minden ember szíve úgy működik, mint egy kincsesláda – magyarázza Owen: ha valaki többet vétkezik, akkor a vétek sokasodni fog kincsesládájában. Ha viszont a hitben és a kegyelemben növekszik, akkor a hit és a kegyelem fog sokasodni kincsesládájában. A szeretet szeretetet nemz, a kegyelem kegyelmet nemz. A keresztyén hagyomány kezdete az Istennel való egység. Owen fokozza a közös Isten-imádat fontosságát is, ugyanakkor lelkiességében sokkal hangsúlyozottabb a szentségek által betöltött szerepkör. Szerinte a szociniánus lelkiesség individualista. Azt állítja, hogy a gyülekezet tagjainak szívét azáltal is meg lehet hódítani Isten számára, ha az igehirdető élete az Isten iránti őszinte ragaszkodást és buzgalmat tanúsítja.

John Owen trinitárius teológiája, kegyessége és eklézsiológiája

A nap további részében még négy kiselőadás hangzott el. Az elsőt Ryan McGraw tartotta a következő címmel: *A dolgok Owen szerinti szemlélete. John Owen trinitárius teológiája és kegyessége a kora újkor összefüggésében (Seeing Things Owen's Way: John Owen's Trinitarian Theology and Piety in its Early-Modern Context)*.

A második kiselőadást Aaron Prelock tartotta *John Owen eklézsiológiája mint a kora újkori református teológia kialakulásának folyománya (John Owen's Ecclesiology as a Consequence of the Development of Early-Modern Reformed Theology)* címmel.

Prelock az Owen és a már említett Samuel Rutherford kapcsolat kérdésével indította előadását. Tárgyalta Owen szabályozóelv-tanát, valamint vitáit Richard Baxterrel az egyesült nonkonformizmus kapcsán.⁴ Owen másik vitatársa David Cawdry (vagy Cawdrey, 1588–1664) brit (angol) protestáns lelkész, a híres Westminster Assembly tagja volt.

Cawdry két művében igyekezett kimutatni Owen állítólagos Szentírás-ellenes hajlamait. Az első mű 1657-ben jelent meg *Függetlenség, egy nagy szakadás, bebizonyítottván Dr. John Owen apológiájáról (Independence, a Great Schism, proved against Dr. John Owen's Apology)* címmel, míg a második írás 1658-ban jelent meg: *Dr. Owen Értekezés a szakadásról [című művéről készült] ismertetésének vizsgálata (Survey of Dr. Owen's Review of his Treatise on Schism)*.

⁴ Ld. ezzel kapcsolatban Cooper, Tim: *John Owen, Richard Baxter and the Formation of Non-conformity*. Ashgate Publishing Limited, Farnham 2011.

John Owen nézetei a zsidó nép megtéréséről

A harmadik kiselőadást Alexey Rusakov osztotta meg a hallgatósággal. Előadásának címe ez volt: *John Owen véleménye a zsidó nép megmentéséről (John Owen's View of the Salvation of the Jewish People)*. Jelen sorok írója azt a kérdést tette fel az előadónak, hogy mi lehetett Owen véleménye Kristina Augusta Wasa (vagyis Svédországi Krisztina, 1626–1689), Oliver Cromwell és Condé herceg⁵ azon tervéről, amely XIV. Lajos (1638–1715) királyi székéből való eltávolítására irányult, illetve a fent említett Isaac La Peyrère azon nézetéről, miszerint a Messiás csatlakozni fog a francia királyhoz – tudniillik nem XIV. Lajoshoz, hanem Condé herceghez –, meghódítja a Szentföldet, felépíti a jeruzsálemi templomot, és a Szentföld kormányzójaként fel fogja állítja a Messiás világra kiterjedő uralmát? Owen véleménye egyelőre nem ismert ebben a témában, s ezért további kutatás tárgykörét képezheti.

John Owen nézetei az emberi boldogságról

A brit (skót) református/presbiteriánus háttérű David P. Murray, a Puritan Reformed Theological Seminary előadója Grand Rapidsból, egy ugyancsak izgalmas témát taglalt, éspedig *John Owen nézete az emberi boldogságról (John Owen's View of Human Happiness)* témakörben, mely egyben előadásának címe is volt. Murray szakértője a témának, hiszen az ő tollából jelent meg nemrégiben magyarul is a *Kereszténynek is lehetnek depressziósak* című figyelemreméltó írása.⁶ Sőt mivel Murray Ószövetséget is oktat az előbb említett egyetemen, és mivel a boldogság témája a Héber Bibliában és az Újszövetségben szintén az utóbbi évek érdeklődési körébe került, jelen sorok írója sejt egy feltehető kötődést ez imént felsorolt tények és Murray azon választása között, hogy Owennek boldogsággal kapcsolatos tanítását ismertesse.⁷ Murray kiindulópontja egy rövid kitekintőt foglalt magába, mely a brit (walesi) protestáns Matthew Henryvel (1662–1714) kezdődött. Ez utóbbi taglalja a vallásos élet kellemetességeit. Owen boldogságról vallott nézete kapcsán Murray öt támpontot említett meg. Az első támpont címe *A szentségtől a boldogságig*. Visszautalva Henryre, Murray megemlítette, hogy az előbbi négyszeres többszörösséggel használt olyan szavakat, melyek a boldogsággal kapcsolatosak, mintsem a szentséggel. A második támpont *Az örömtől/gyönyörűségtől az élvezetig/boldogságig*. Henryt és Owent összehasonlítva elmondható, hogy míg az előbbi inkább érdeklődött a földi boldog-

⁵ Itt talán Louis de Bourbonra, azaz Condé hercegre kell gondolni, aki úgy is ismert, mint Le Grand Condé, és aki 1621–1686 között élt.

⁶ Murray, David P.: *Kereszténynek is lehetnek depressziósak*. Koinónia, Kolozsvár 2016. Az angol eredeti a következő címmel jelent meg: *Christians Get Depressed Too: Hope and Help for Depressed People*. Reformation Heritage Books, Grands Rapids, Mich. 2010.

⁷ Habár Murray nem utalt erre a könyvre, de jelen sorok írója szeretne említést tenni egy jelentős műről, éspedig a Héber Biblia és az Újszövetség valamint a boldogság kérdésének összefüggésében: Strawn, Brent A. (ed.): *The Bible and the Pursuit of Happiness: What the Old and New Testament Teach Us about the Good Life*. University Press, Oxford 2012.

ság iránt, addig az utóbbi inkább a mennyei iránt. Owen szerint a földön van kegyelem, míg a mennyben lesz boldogság. Mégis Owenról elmondható, hogy több száz olyan példát használ, amely magába foglalja az *öröm* szót annak érdekében, hogy le- és körülírja az emberi és földi boldogságot. Murray szerint Owen nem akarta volna azt, hogy a modernisták kisajátítsanak maguknak olyan szavakat, mint az *öröm*, *örömteli* stb. Owen sokszor említést tesz a benső lelki örömről is. A harmadik támpont *A benső lelkiségtől a külső gyakorlatiasságig*. Owen egy nagy előnyt látott a lelki szomorúságban. Sőt ő ezt a keresztyén élet előfeltételének tartotta. Szerinte aggodalom kell eltöltsen a keresztyéneket akkor, ha észreveszik, hogy ha életük legfőbb célja a boldogság, mintsem a közösség Istennel. Owen amikor a boldogságról beszélt, akkor ő ezt Isten-központúvá tette. Szerinte az arminianizmus Istent egy boldogtalan lényé avatta, aki képtelen arra, hogy véghez vigye megmentő tervét. A Szentlélek Istent pedig elengedhetetlennek tartotta arra nézve, hogy bármilyen öröm belépjen az emberi szívbe. A negyedik támpont *Az isteni szuverenitástól az emberi képességig*. Owen hangsúlyozta azt, hogy a Szentírás az egyedüli forrása a megfelelő emberi boldogságnak. Minden emberi adottság, képesség átitatott legyen az Isten ismeretétől. Owen írásait áthatja egy boldogító látás, vízió. Jelen sorok írója szerint érdekes témakört képezne annak vizsgálata, hogy miként vonatkoztatható az *öröm* és az ezzel kapcsolatos azonos szemantikai jelentésű szavak használata Owen írásai-ban, a közismerten szenvedéssel teli személyes életéhez? Az ötödik támpont *Az Istenközpontúságtól az emberközpontúságig*. A bűnből és vétkekből való szabadítás bennefoglaltatik Isten tervében. S ennek értelmében az evangélium egy meghívás, hogy a hívő ember osztályrészese legyen Isten boldogságának.⁸ Owen szerint Isten a boldogság forrása, sőt maga a boldogság Isten-központú kell hogy legyen.

A második nap előadásainak szellemileg ízletes tartalmát egy Deventerbe tett látogatás koronázta meg. Deventerben a Geert Groote házat látogathatták meg a konferencia résztvevői. Ez azonban több volt egy szokványos múzeumlátogatásnál, hiszen a Geert Grootehuis egy önkéntesének jóvoltából egy jól rendszerezett bevezetőt hallgathattak meg az ott lévők Gert Groote (Gerrit Groet vagy Gerhard Groet, illetve Gerardus Magnus, 1340–1384) életéről és hollandiai valamint európai hatásáról.

A találkozó harmadik napja

A konferencia harmadik napja is igeolvasással, hitmélyítő igei bevezetővel, közös, illetve egyéni imádsággal kezdődött.

⁸ Kondor Endre biharvajdai ref. lelkipásztor ezen a ponton utalt Nikolaus Ludwig, Reichsgraf von Zinzendorf und Pottendorf (1700–1760) idekapcsolódó kijelentésére: „A keresztyén-ség lényege nem az, hogy az ember kegyes, hanem az, hogy boldog. Mert kegyesek a pogányok is lehetnek, de a boldogság az más, az részvétel Isten örömében.” Továbbá Ágoston egyház-atyának (354–430) talán van egy ilyen mondása: „Isten lakozik mindenki-ben, aki boldog.”

magyar nyelvre is átültetett, illetve sajátos teológiai látásához idomítva kibővíttett.¹¹ Ez a kérdés annál is érdekesebb, mert jelen sorok írójának véleménye szerint az egyik útja-módja annak, hogy Owen esetleges magyar puritánokra gyakorolt hatásait felkutassuk, az az, hogy megvizsgáltsassék volt-e valamilyen kapcsolat vagy hatás Bayly (1575–1631), illetve a Magyar Királyságban is ismert más brit puritánok, valamint Owen között. Sőt az is megemlíthető még, hogy mind Bayly, mind Owen walesiek voltak, tehát a származás is egy kapcsolódási pontnak tekinthető. Koeijer szerint annyi elmondható, hogy Bayly sokkal rendszerezettebb volt az ő megközelítésében mint Owen, már amint az az elmékedés kérdését illeti, mégis Owen sokkal erőteljesebben összpontosított Krisztusra a kegyességi elmélkedésről vallott nézeteiben és gyakorlatában.

John Owen fogadtatása

A harmadik nap fő előadását a szintén világszerte ismert Joel R. Beeke tartotta, aki az imént említett David P. Murray tanártársa a Puritan Reformed Theological Seminary intézményben. Beeke előadásának címe *John Owen fogadtatása a kora újkorban* (*The Reception of John Owen in Early Modernity*). Beeke szerint Owen korának atlasza volt. Tény az, hogy művei nagy népszerűségnek örvendtek főleg a Brit-szigetek királyságaiban, majd pedig Németalföldön. Érdekes mód, a harmadik európai terület, ahol a puritanizmus elterjedt, és népszerűségnek örvendett, éspedig a Magyar Királyság, nem került megemlítésre. Éppen ezért, ezen sorok írója szerint jelen pillanatban nem tudható pontosan az, hogy esetleg magyar nyelven megjelentek-e valaha is Owen-művek. Egyelőre Balogh Ferenc 1879-ben kiadott műve *A magyar protestáns egyház történetének irodalma* című könyv sem tartalmaz Owen-művek magyar fordításával kapcsolatos adatot. Habár Balogh Ferenc említést tesz Iratosi János munkásságával kapcsolatosan arról, hogy ő lefordította „...latinból magyarra Perkins Vilmos a híres angol puritán hitszónok egyik művét »Az ember életének boldogul való igazgatásának módjáról.«”¹² Beeke megemlítette azt is, hogy habár a puritanizmus nem eresztett gyökeret a német hercegségi és választófejedelmi területeken a XVI-ik században, de később a pietizmus korában, Owen egyes művei német fordításban is megjelentek. Sok egyéb érdekes részletet villantott fel még az előadó, mint

¹¹ *Praxis Pietatis, Az az: Kegyesseg-Gyakorlas. Melyben befoglaltatik, mint kellyen az Hivő keresztyén embernek, az Isten és a maga igaz ismeretiben nevelkedni, életét naponként, Istennek félelmére intézni, tsendes lelki ismerettel költeni, és futásának eltöltése után boldogul végezni. Fordítatot Angliai nyelvből, az Magyar Keresztyéneknek, ez szomorúságos utolsó időkenben, kíváltképpen való vigasztalásokra és hasznokra. Medgyesi Pal, Úr Jesus Christus egyigyi Szolgája által.* Debreczenben, 1636. A könyv további kiadásai: Lőcse 1638 (1641; 1678; Bártfa 1640), Várad 1643 és Kolozsvár, 1677.

¹² Balogh Ferenc: *A magyar protestáns egyház történetének irodalma.* Debreczen 1879, 6–7. A könyv angol címe: *The Literature of the History of the Protestant Church of Hungary Presented to Rev. Peter Lorimer D. D., Professor of the English Presbyterian College in London, as Convener of the “Committee on the Desiderata of Presbyterian History” Appointed at the First General Presbyterian Council at Edinburgh 1877. Written in Hungarian Tongue by Francis Balogh Professor of Church History in the Reformed College of Debreczen in Hungary 1879. May.*

például azt, hogy a jól ismert brit (angol) protestáns anglikán William Wilberforce (1759–1833) *A keresztyénség egy gyakorlati szemlélete* (*A Practical View of Christianity*, 1797) c. művében elolvasásra ajánlotta Owen írásait. Az újkor teológusai közül Herman Bavinck (1854–1921) idézett Owentől. Beeke előadását egy amerikai református/presbiteriánus szerző gondolatával zárta, miszerint „Owen teológiáját lelki szeretet tüzezi”. Jelen szerző kutatása szerint Barth Károly (1886–1968) a *Kirchliche Dogmatik* c. nagyszabású művében nem utal Owenre, és nem is idéz tőle. Viszont utal többször is (II/2, 372; III/4, 7, 71, 208; IV/1, 57) a brit (angol) puritán Wilhelm Amesiusra (1576–1633), aki végül Hollandiában telepedett le és több magyar református, puritán beállítottságú lelkészre és teológusra hatással volt. Ugyanakkor Barth utal a brit (angol) puritán John Bunyanra (1628–1688, IV/2, 11; IV/3, 581) is és két ízben a brit (angol) puritán William Perkinsre (1558–1602, III/4, 7). Első látásra, a *Kirchliche Dogmatikban* található elszórt utalások alapján elmondható, hogy Barth nem igen tartozott a puritán teológusok műveinek részletes és rendszeres kutatói és értékelői közé. Annak a kérdésnek a taglalása, hogy Barth az alapján, amit ő írásaiban a puritánokra tett utalásai révén következtetni enged, megértette-e vagy félreértette-e volna a puritanizmus célkitűzéseit, metaforikusan szólva, megér egy misét. Viszont annyi itt elmondható, hogy Amesiusnak a *De Conscientia, ejus Jure et Casibus* (1632) c. művében a házasságról szóló fejezete kapcsán kimondott barthi kritika mindenképpen helyénvaló. Habár az is elmondható, hogy első látásra úgy tűnik, hogy kritikájában Barth nem veszi figyelembe Amesius célját, amely egy nagyon is újszerű megközelítés volt a kor protestantizmusban, éspedig, hogy a keresztyén protestáns etikát világos kapcsolatba hozza sajátos viselkedési és lelkiismereti kérdésekkel valamint esetekkel.

John Owen nézete a nyilvános könyörgésről és a Szentlélek munkájáról

A harmadik nap utolsó előtti kiselőadásának Daniel Hyde volt a bemutatója. Az előadás címe a következő volt, éspedig: *John Owen a nyilvános könyörgésről* (*John Owen on Public Prayer*).

Az utolsó előtti kiselőadást pedig Henk van den Belt tartotta. Előadásának címe a következő: *A vocatio az újjászületés folyamatában: John Owen „újkori” összpontosítása a Szentlélek benső munkájára* (*The vocatio in the process of regeneration: John Owen's 'modern' focus on the internal work of the Holy Spirit*). Említésre került Ernst Tröltsch (1862–1923), a Róma 8,28–30-ban található *ordo salutis*,¹³ Owen 1642-

¹³ A Róm 8,28–30 Károli fordítása: 28 Tudjuk pedig, hogy azoknak, a kik Istent szeretik, minden javokra van, mint a kik az ő végzése szerint hivatalosak. 29 Mert a kiket eleveismert, eleve el is rendelte, hogy azok az ő Fia ábrázatához hasonlatosak legyenek, hogy ő legyen elsőszüleit sok atyafi között. 30 A kiket pedig eleve elrendelt, azokat el is hívta, és a kiket elhívott, azokat meg is igazította; a kiket pedig megigazított, azokat meg is dicsőítette.

A Róm 8,28–30 görög változata: 28 Οἶδαμεν δὲ ὅτι τοῖς ἀγαπῶσιν τὸν θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν, τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσιν. 29 ὅτι οὓς προέγνω, καὶ προώρισεν συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς; 30 οὓς δὲ προώρισεν,

hirdetni kell, és el kell juttatni mindazon népekhez és emberekhez, akikhez Isten, jóakarata gyanánt, elküldi az Evangéliumot.”¹⁴

Egy másik megjegyzésben Van den Belt szerint Owen előrejelzi a később megjelenő pietizmus azon gyakorlatát miszerint elemzi a Szentlélek Isten munkáját a szívben, mint az üdvbizonyosság egy forrását. Ez az újkori bizonyosság, mely benső érzésre alapoz viszonyba hozza a református pietizmust Trötsch liberális protestantizmusával. Ugyanakkor Owen voluntarizmusa egy újkori fordulatot fémjelez a puritanizmusban. Owen számára a hathatós *vocatio* inkább a lelki élet azonnali eltöltését/megtöltését jelenti, mintsem az evangélium erőteljes hatását. *Per verbum, cum verbum, illetve iuxta verbum, post verbum* nézete az általa képviselt arminianusellenes hangsúlynak köszönhető, az akarat megújulásával kapcsolatosan. Azonban Van den Belt szerint az oweni szétkapcsolása a külső Igének és a Szentlélek benső munkájának megnehezíti az evangélium feltétel nélküli hirdetését. Mégis elmondható, hogy Owen azon vizsgálata, amely a mozdítható, megmozdított és mozgó akarral kapcsolatos, az egy pompás áfiumnak bizonyul még most is az arminianizmus ellen. Ami hiányzik az a kimondott kapcsolat a hit, mint egy eltöltött/megtöltött *habitus* és Krisztus evangéliuma között. Jelen sorok írója, Van den Belthez intézett első kérdésében arra kereste a választ, hogy miként és hogyan lép működésbe a tárgyalt *vocatio* a református/presbiteriánus és egyáltalán protestáns evangelizációban, hiszen az elmondottak szerint a hallgatóság erőszakos biztatása arra, hogy akaratukat megváltoztassák, metaforikusan szólva, kiüttetik a nyeregből, annál is inkább mivel sokszor inkább eredményez testmozgást, mintsem lélekmoccanást? Van den Belt válaszában rámutatott arra, hogy az evangelizáció csak a Szentlélek Isten munkáján keresztül reményteljes és lehetséges. Üres lenne a menny a Szentlélek Isten ellenállhatatlan munkája nélkül. A második kérdés ahhoz kötődött, hogy miként kapcsolódik a szív megváltozása a Szentlélek Isten munkájához? Van den Belt zárszavában említette, hogy az evangelizációban megtérésre szólító felhívásban a református/presbiteriánus teológiai gondolkodás szerint helyesebb azt mondani, hogy van egy Szabadító az ember számára, mintsem azt esetleg, hogy Krisztus meghalt mindenkiért.

Összegzés

Owen nem csupán a brit protestáns reformáció nagy teológusa, hanem édes gyermekének, azaz a puritanizmusnak is a legbriliánsabb, pragmatikus gondolkodója volt. Sőt jelen sorok írója szerint ha Owen rendszerező zsenialitását nézzük, akkor a 17-ik század Kálvinjának is mondható, ha pedig újszerű, ugyanakkor az újkorral párbeszédben álló teológiájára gondolunk, akkor a 17-ik század Barthjának is mondható. Mégis Owen rendelkezett azzal az ihletettséggel és tehetséggel, hogy

¹⁴ Böröczki Tamás (ford.): *Dordrehti Kánonok*. Confessiones Reformatorum. Koinónia, Kolozsvár 2000, 38.

a kálvini teológiai tartalmat és gondolkodásmódot nemcsak tovább fejlessze, hanem hogy az azzal való folytonosságot is talán jobban megteremtse. Ugyanakkor alapossággal kifejtett gondolatait és tanításait, valamint eredetiségét figyelembe véve, akár a 17. század Canterbury Anselmusának (kb. 1033–1109) is mondható.

Owen korszakalkotó volt nem csupán abban, hogy jól megalapozott teológiai műveket írt, hanem abban is, hogy írásaival a közembereket is képes volt megszólítani. Népszerű témákról tallózott. Egyik könyvcíme ekként hangzik *A halál halála Krisztus halálában* (*The Death of Death in the Death of Christ*). Írt a Szentlélekről, a hívők megkísértéséről, kézikönyvet a lelkészek kötelességeiről, bibliKateológiát, a Zsidókhoz írt levélhez magyarázatot, illetve arról is, hogy miként öldökölhető meg a bűn a hívő emberben (*Mortification of Sin in Believers*, 1656). Teológiai munkásságát nem csupán tudásával alapozta meg, hanem hitével és kegyességével is. Sokakhoz hasonlóan, mielőtt az oxfordi Christ Collegében tanított volna, több ideig volt gyülekezeti lelkész. Volt parlamenti és Oliver Cromwell udvari lelkésze is. Ugyanakkor fájdalmak férfia is volt, hiszen Mary Rooke-kal kötött és amúgy boldognak ismert házasságából született tizenegy gyermeke közül egy kivételével mind gyermekkorban halt meg. Más puritán teológusokkal szemben Owen gondolkodása sajnos nem igen talált magyar közvetítőkre. De annak talán megvoltak az egyházpolitikai okai is. S ezzel kapcsolatosan mondhatnánk azt, hogy az a protestáns talajon kialakult teológiai, egyházi és kegyességi/lelkiségi mozgalom, melyet puritanizmusként ismerünk, sokak által még mindig félreértett jelenség. Pedig a 21. század magyar reformátussága keresi a különböző lelkiségi hagyományokkal a kapcsolatot. Némelyek bencés vagy jezsuita, mások pedig baptista vagy karizmatikus hitgyakorlattalajon vélik felfedezni a nekik megfelelő lelkiséget. Hovatovább vannak akik egyenest megkérdőjelezzik, hogy egyáltalán létezik-e kimondottan protestáns, református/presbiteriánus lelkiség. Talán lehet a puritanizmus teológiájában és lelkiségében megtalálhatnánk azt a mi valóban protestáns talajon jött létre, és esetleg segíthet a ma lelkiség keresésében is?

Tény az is, hogy Owen, mint sok más kimondottan református, kálvini és kálvinista teológus és gondolkodó, mint például Heinrich Bullinger (1504–1575), Theodore Beza (Theodorus Beza/Théodore de Bèze/de Besze, 1519–1605), Turretin, Jonathan Edwards (1703–1758), Benjamin Breckinridge Warfield (1851–1921), Charles Hodge (1797–1878), Bavinck, Martyn Lloyd Jones (1899–1981), Cornelius Van Til (1895–1987) stb. teológiájának bemutatása nagyobb hangsúlyt kellene hogy kapjon az elkövetkezendő évek teológiai oktatásának magyar összefüggésében. Hiszen néhány fent említett református teológusra és gondolkodóra még utalást sem tesznek, hovatovább még munkáik elolvasásra kerüljenek, és sajnos ez sokszor abban is megmutatkozik, hogy milyen a tartalma és minősége magyar reformátusságunknak, milyen tanítás hangzik el szószekeinkről, milyen lelkiséget adunk át református híveinknek, milyen közetikát ültetünk gyakorlatba, milyen dogmatikát tanítunk stb. Amire még égetően szükség lenne egyházi köreinkben az a magyarázó egyháztörténet vagy

értelmező egyháztörténet gyakorlása és művelése, valamint olyan teológiai tárgyak még szorosabb egybefűzése mint például az egyháztörténeté és a dogmatikájé. A bemutatott találkozó felszólalóinak előadásai több ízben arról is tanúsítottak, hogy, metaforikusan szólva, a felsorolt történelmi adatok *csontvázáról* nem felejtették le a tantételek *búsát* és *izmát* sem. S ennek értelmében vált értetőbbé mind az egyház-, mind a tantörténet.

Amíg a jövőben sikerül majd valamelyest pótolni Owen magyar közönség felé való közvetítését, hadd álljon itt egy a zsigerek és ízületek megoszlásáig ható idézet Owen tollából, miszerint a „célja minden igaz teológiának egy Istennel való legszentebb és legédesebb kapcsolat, melyben található az emberiség igazi boldogsága” (*Biblical Theology*, 618).

Zabán Bálint Károly

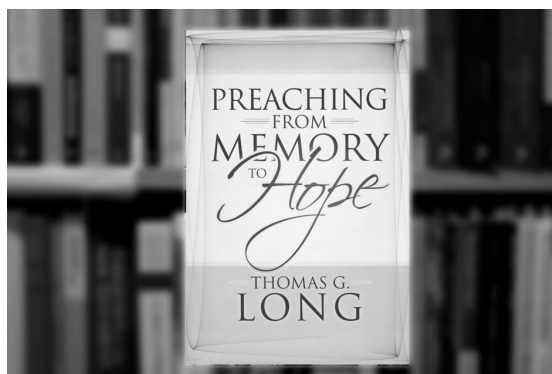
Olvastam egy jó könyvet... Időszerű beszélgetések kortárs teológiáról

Egy négyéves projekt keretében a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtára jelentős támogatást nyert és az új teológiai szakirodalom beszerzéséhez kezdett az oktatási és kutatási munka támogatása céljából. Így 2016-ban az intézet könyvtára mintegy 70 olyan teológiai szakkönyvvel gyarapodhatott, amelyek korunk teológiájának legjelentősebb munkái közé tartoznak. Az intézet könyvtára az *Olvastam egy jó könyvet... Időszerű beszélgetések kortárs teológiáról* rendezvénysorozattal kívánja életre kelteni, behozni a köztudatba a svájci Hilfswerk der Evangelischen Kirchen Schweiz (HEKS) anyagi támogatásával megvásárolt a könyveket, hogy e rendhagyó prezentáció és esti beszélgetés rendjén lehetőség nyíljon a könyv által tárgyalt témák megbeszélésére, megvitatására, illetve kérdések felvetésére.

A rendezvénysorozat első alkalmán, 2017. március 1-jén Koppándi Botond Péter, az unitárius kar gyakorlati teológiai tanára mutatta be Thomas G. Long *Preaching from Memory to Hope* (Westminster John Knox Press, Louisville 2009) című könyvét, amely a 20. század végének és a 21. század elejének amerikai prédikálásáról szól. Thomas G. Long azt állítja, hogy a szószékek legnagyobb

vétke az, hogy nem szólják az evangéliumot, a jó hírt. „Ha nincs hír, az rossz hír” – mondja, és hangsúlyozza, hogy korunk szekularizálódó közegében is kell és lehet hirdetni a jó hírt, „a jelen idejű Istent”.

A rendezvénysorozat második alkalmán, április 4-én dr. Geréb Zsolt, a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet emeritus újszö-

vetséges professzora mutatta be Ulrich Luz frissen megjelent *Theologische Hermeneutik des Neuen Testaments* (Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn 2014) című könyvét, amely ilyen kérdéseket vet fel: Mit kezdünk az újszövetségi szövegek sokféle értelmezésével, amelyek pusztán a szöveg felől nézve mind joggal tartanak igényt arra, hogy komolyan vegyük? Lehet-e pluralista az az egyház, amely a Bibliára épít? Lehet-e a Bibliát az intellektuson túl is értelmezni, érzelmek cselekedetek, képek összefüggésében? Hogy lehetne az Újszövetség alapján az istenkérdésről beszélni egy olyan társadalomnak, amely alapkérdéseit már nem istenkérdésként fogalmazza meg? Vagy olyan kérdésekkel foglalkozik a teológia, ami ma már senkinek nem kérdése?

Balogh Csaba

Megalakult a Ravasz László Gyakorlati Teológiai Kör

A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet gyakorlati teológia tanszéke 2017. május 19-én találkozót szervezett azoknak, akik a gyakorlati teológia szakterülete iránt érdeklődnek. A találkozón tizennyolcan vettek részt. Dr. Kiss Jenő Róm 15,14–21 alapján tartott áhítatát dr. Kozma Zsolt *Ravasz László homiletikai gondolkodásának mai olvasata* című előadása követte, amely mentén élénk beszélgetés bontakozott ki aktuális teológiai kérdésekről.

A kör szerkezetének és tevékenységének körvonalazása céljából minden jelenlévő beszámolt az őt foglalkoztató kérdésekről, illetve a főbb érdeklődési területéről. A beszámolók alapján világossá vált, hogy a gyakorlati teológiai körre elsősorban az a feladat hárul, hogy megszervezze a szakmai konferenciákat, és koordinálja a műhelyek munkáját. A konferencia megfelelő keretet biztosít arra, hogy tematizáljon olyan kérdéseket, amelyek átfogják a gyakorlati teológiai szakágait, illetve érintik a teológia és a társtudományok, a teológia és az egyházi gyakorlat közötti viszonyt. A műhelyek szakmai csoportokban rokon tudományterületek mentén működnek (homiletika és liturgia, katekétika és valláspedagógia, lelkipozítás és hivatásvezetés, missziológia és gyülekezetépítés). A kör így reflektál az egyházi élet és a gyülekezeti szolgálat aktuális kérdéseire, és azokra egyfajta laboratóriumként válaszokat keres és fogalmaz meg. A műhelyek szakmai fórumként teret nyújtanak arra is, hogy a tagok beszámoljanak saját tevékenységükről. A Ravasz László Gyakorlati Teológiai Kör protestáns jellegű, és nyitott a rokon foglalkozásúak felé.

A jelenlévők egyhangúan elhatározták a Ravasz László

ló Gyakorlati Teológiai Kör megalakulását és elnökévé dr. Kiss Jenőt, titkárává pedig dr. Somfalvi Editet választották. Döntés született arról is, hogy a kör évente egy alkalommal szervez konferenciát, és hogy a különböző műhelyek önállóan végzik tevékenységüket. Megszervezésükkor figyelembe kell venni a földrajzi adottságokat és feltételeket. Az egyes műhelyek megalakulása a jövő évi konferencián lesz esedékes. A kör levelezőlistát hoz létre a tagok számára, s ugyanakkor megbízza az elnökséget, hogy hirdetés és személyes meghívás által toborozzon további tagokat.

Balogh Csaba

In memoriam dr. Herczeg Pál (1939. június 26. – 2017. április 24.)

2017. április 24-én, életének 78. évében hunyt el dr. Herczeg Pál, a Károli Gáspár Egyetem hittudományi karának újszövetséges professzora. 1939. június 26-án született Győrben, és a Komárom-Esztergom megyei Ácson nőtt fel. Középiskolai tanulmányait a komáromi Jókai Mór Gimnáziumban végezte, ahol 1957-ben érettségizett. Teológiai tanulmányait 1957-ben kezdte el a Budapesti Református Teológiai Akadémián, nem sokkal azután, hogy teológiai hallgató bátyja, Herczeg Lajos hősi halált halt az 1956-os forradalom forratagában.

Lelkészi oklevelet a Körmenden, Kálozon, Dunaalmáson végzett kétéves (1962–1964) segédlelkészi szolgálata után szerzett (1963), és 1964-től a fele-fele részben református és katolikus Lábatlan település református gyülekezetének volt lelkipásztora 24 éven keresztül. 1964-ben kötött házasságot Németh Mária Piroskával. Gyermekük neve Lajos és Piroška.

1964 és 1988 között a Lábatlani Református Egyházközség lelkipásztorként szolgált, ahol elismerő szeretet övezte emberségét, tudós műveltségét. Szolgálati évei alatt nemcsak a templom újult, hanem az evangélikus egyházzal karöltve megszervezte a nyergesújfalui leánygyülekezetet is.

Teológiai doktorátust a *Krisztológiai irányzatok a páli levelekben* témájú disszertációjával szerzett 1982-ben, amelyet a Kálvin Kiadó ki is adott 1998-ban. 1985-től dr. Pákozdy László Márton professzor utódjaként előbb óraadói minőségben, 1988-tól pedig tanszékvezetőként, majd 1999-től 2009-ig tanszékvezető

egyetemi tanárként oktatott a Budapesti Református Teológiai Akadémia bibliai teológiai és vallástörténeti tanszékén, 2009-től pedig professor emeritusként tartott még órákat az akadémián. 1997–2004 között a komáromi Kálvin János Teológiai Akadémián, majd a Selye János Egyetemen református teológiai karrán is tanított óraadóként.

Teológiai gondolkozását Budai Gergely, Joachim Jeremias, Willi Marxsen, Helmut Thielicke, Kornelis Heiko Miskote, Rudolf Otto, Louis Berkhof, Eduard Schweizer, Gerd Theissen formálták, de valójában egyiküknél sem rekedt meg, hanem a rá jellemző kritikus szemlélettel alakította ki a maga krisztológiai nézetét, és pedig olyan hívő emberként, aki számára a munka és a magánélet, a személyes hit és szolgálat mind ugyanazon tény körül forog: Isten dicsősége és Krisztus egyházának a szolgálata.

1974-től intenzíven kapcsolódott be a református egyház tudományos igényvel létrehívott „szaktanfolyamának”, majd később a Doktorok Kollégiumának munkájába. 1989–90-ben, majd 2002-ben Bernben folytatott kutatómunkát, bekapcsolódott több hazai és külföldi kutatási programba, például a Groningeni Egyetem által indított, 2008-ig tartó apokrifkutatásba. Témavezetőként működött közre a doktori képzésben, és opponensként a disszertációk megvédéséinél; bekapcsolódott több hazai és külföldi kutatási programba, például a Groningeni Egyetem által indított, 2008-ig tartó apokrifkutatásba.

Közölt tanulmányainak hosszú során túl számtalan előadást tartott magyarországi és külföldi konferenciákon. Rendszeres résztvevője és előadója volt az évenként megrendezett Szegedi Nemzetközi Bibliikus Konferenciának, amelynek szervezőbizottsága a 2012. augusztus 21–23. között megrendezett 24. ülésén méltatta a nyugalomba vonult Herczeg Pál teológiai és oktatói munkásságát, és köszönetet mondott neki azért, hogy egy évtizeden át előadásaival és hozzászólásaival gazdagította a konferenciát, és emelte annak tudományos szintjét.

Tanszéki oktatási segédletek (jegyzetek) megújítása mellett tudományos munkássága főként a krisztológia területére összpontosított (*Krisztusról és az egyházról szölok.* Kálvin Kiadó, Budapest 2006), de mindenki számára ismert *Az Újszövetség története* könyv három kiadása, amelyet Budai Gergely anyagának felhasználásával készített, és az *Érted is, amit olvasol?* (Budapest 1991, 2000) bibliaismereti hittankönyve. 1990-ben a Károli Gáspár Egyetem hittudományi kara kiadta az *In medio ecclesiae* tanulmánykötetét (*Válogatás Dr. Herczeg Pál legutóbbi írásaiból 70. születésnapja alkalmából.* Károli Egyetemi Kiadó, Budapest 2009). Egyetemi jegyzetei, illetve könyvei, Kolozsváron is nélkülözhetetlen segédanyagok az újszövetségi tantárgyak oktatása rendjén. Tanításával, lelkipásztori szolgálatának tapasztalataival lelkész-nemzedékek számára adott irányt és útmutatást.

Tanszéki oktatási segédletek (jegyzetek) megújítása mellett tudományos munkássága főként a krisztológia területére összpontosított (*Krisztusról és az egyházról szölok.* Kálvin Kiadó, Budapest 2006), de mindenki számára ismert *Az*

Újszövetség története könyv három kiadása, amelyet Budai Gergely anyagának felhasználásával készített, és az *Érted is, amit olvasol?* (Budapest 1991, 2000) bibliaismereti hittankönyve. 1990-ben a Károli Gáspár Egyetem hittudományi kara kiadta az *In medio ecclesiae* tanulmánykötetét (*Válogatás Dr. Herczeg Pál legutóbbi írásaiból 70. születésnapja alkalmából*. Károli Egyetemi Kiadó, Budapest 2009). Egyetemi jegyzetei, illetve könyvei, Kolozsváron is nélkülözhetetlen segédanyagok az újszövetségi tantárgyak oktatása rendjén. Tanításával, lelkipásztori szolgálatának tapasztalataival lelkész-nemzedékek számára adott irányt és útmutatást.

A magyar teológiai intézetek közötti kapcsolatot erősítő *Coetus Theologorum*-konferenciáknak állandó résztvevője és lelkes támogatója volt. A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet oktatóival 1990-től ápolt szoros szakmai és baráti kapcsolatot. Ez az intézet 2015. október 14-én, a fennállásának 120. jubileuma alkalmából tartott ünnepségen nyújtotta át neki *A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Tiszteletbeli Professzora* címet a kolozsvári teológiai oktatást elősegítő tudományos munkásságért, továbbá a kolozsvári teológiai intézet iránt tanúsított szakmai segítségnyújtásaiért és önzetlen ragaszkodásért. A laudációt dr. Adorjáni Zoltán, a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet dékánja mondta el.

1988-ban munkássága elismerésül Lábatlan település Pro Urbe díjjal tüntette ki dr. Herczeg Pált. 2007-ben megkapta a Károli Gáspár Református Egyetem rektorának *elismerő oklevelét*. 2012. október 31-én *Károli Gáspár-díjat* vehette át. A laudációt Kósa László művelődéstörténész professzor, a *Károli Gáspár-díjat* odaítélő bizottság elnöke mondta. A Dunántúli Református Egyházkerületől a *Pro Pannonia Reformata* kitüntetéssel ismerte el egyházi munkásságát.

Életéért és szolgálatáért az Ácsi Református Egyházközség diplomában adtak hálát a 2017. május 12-én tartott gyászsistentiszteleten. Igét hirdetett a 2Kor 4,5 alapján Steinbach József, a Dunántúli Református Egyházkerület püspöke, majd Gerecsei Zsolt ácsi református lelkipásztor-főjegyző és Ágoston Csaba, az Esztergomi Református Egyházközség lelkipásztora méltatta Herczeg Pált és adott hálát életéért, szolgálatáért és mindazért, amit tanított.*

A következő sorokban Ágoston Csaba lelkipásztornak, dr. Herczeg Pál tanítványának búcsúbeszédét közöljük.

Összeállította **Adorjáni Zoltán**

* Felhasznált forrás: A. Bak Péter: Dr. Herczeg Pál (1939–2017) teológus-professzorra emeritusra emlékezem. In: *Esztergom és Vidéke* (2017. május 23.) Ld. <http://www.evid.hu/jegyzet/item/1778-dr-herczeg-p%C3%A1l-1939-2017-teol%C3%B3gus-professzor-emeritusra-emi%C3%A9l%C3%A9kezem#>.

Mert most tükör által homályosan látunk, akkor pedig színről színre; most rész szerint van bennem az ismeret, akkor pedig úgy ismerem majd, amint én is megismertettem.

1Kor 13,12

Mikor erre az Igére gondolunk, akkor tudjuk, hogy a jelenvaló világban csak homályos ismeretünk van Istenről, amiképpen az Pál apostol idejében is volt. Hiszen akik akkor a felpolírozott fémtükörbe, az akkori tükörbe beletekintettek, csak homályosan láthatták saját vonásaikat.

Mégis úgy érzem sokadmagammal, akik már teológusként Pali bácsi teológián tartott bibliaóráit hallgathattuk – és azóta mi esztergomiak is sok-sok igehirdetése után –, hogy dr. Herczeg Pál, a professzor, egyházunk tanítója, nemcsak homályos ismeretekkel bírt az élő Istenről, hanem személyes, valóságos hittapasztalata volt róla, amit alázattal és testvéri szeretettel, hitvalló módon, életével és hirdetett szavaival adott tovább.

A hívő emberek sokfélék lehetnek. Vannak, akik úgy gondolják, hogy felette állnak mindennek. És vannak, akik úgy vélekednek önmagukról, hogy csak porszemek, jelentéktelenek, semmik Isten hatalmas templomában. Herczeg Pál porszem volt, de Isten, ragyogó napja olykor éppen ezen a porszemen csillant meg.

Hogy miért rajta? Talán azért, amiért egykor mi, az ő diákjai, akárcsak az előttünk járó diákjai is, így neveztük meg őt magunk között: „az Öreg Caddik”. A „caddik” azt jelenti: *igaz; igaz ember*. Az „öreg” pedig nem életkort jelölt, hanem ennek a mélységét. Igaz ember volt, aki betöltötte és megélte azt, hogy mit jelent Isten gyermekének lenni.

Dr. Herczeg Pál *A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Tiszteletbeli Professzora* cím átvétele alkalmával. Mellette balról DSc dr. Gaál Botond szintén tiszteletbeli professzor címmel kitüntetett emeritus egyetemi tanár és Willem van den Brink nyugalmazott holland lelképásztor, aki a *Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Barátja* címet vehette át.

Pali bácsi igaz és igazságszerető ember volt. Igazságszeretete hitvallásos alappal bírt. Tájékozott volt a teológiai szakirodalomban, és tájékozott volt az egyházi sajtótermékekben, és odafigyelt az egyéni véleményekre, megnyilvánulásokra is. Ha Isten Igéjével ellentétes megnyilatkozást, véleményt hallott, akkor kötelességének érezte, hogy figyelmeztessen a bibliai alapokra és az abból fakadó hitvallásra.

Olyan református teológus volt, akinek soha nem kellett önmagát megtörnie saját egyháza tanítása miatt. És olyan tanár, kolléga, barát és testvér volt, aki képes volt a másokban – hibái, gyengeségei ellenére is a Krisztusban testvért meglátni, azt tisztelni és szeretettel elfogadni. És olyan lelkipásztor volt, aki ha lehetősége volt rá, semmilyen szolgálatot nem utasított vissza.

Tudom, hogy ő most ezekért a szavakért, amelyeket róla mondtam, korholna, mert dicséret és dicsőség embert nem, csak Istent illeti meg. Szolgálatai után, ha köszönetet mondtunk neki, akkor ő háritotta ezt. Inkább ő köszönte, hogy szolgálhatta Krisztusát, és tehetette azt, ami számára az életet és az igazi örömet jelentette.

Az egyház Ura, Jézus Krisztus úgy látta jónak, hogy azt, akit megajándékozott a tisztánlátással, úgy szólítsa magához rövid idő alatt – Pali bácsi szavaival, amit betegsége alatt mondott –, hogy „összefolyik az álom és az ébrenlét”.

Az álom nagyon gyorsan elhatalmasodott. De hisszük, hogy túl az álmon, amikor az ember tudata semmivé válik, és kimúlik ebből az életből, akkor a nagykegyelmű Isten az ő öreg, igaz szolgáját magához vette. Ő immár színről színre ismer mindent. Hazaért.

Mi maradunk: áldjuk emlékét, köszönetet mondunk szolgálataiért és tanításáért. Hálásak vagyunk Istennek, hogy Esztergomban lelki otthonra lelt. Ajándék és áldás volt ő a számunkra, és reménykedünk abban, hogy ezt éreztetni tudtuk vele.

Köszönjük, hogy a lelki családjába mi is beletartozhattunk. Istennek legyen dicsőség életéért.

Ágoston Csaba

az Esztergomi Református Egyházközség lelkipásztora

Dr. Herczeg Pál tudományos közleményei*

Könyvek, egyetemi jegyzetek

Az Újszövetség története. Bevezetés az Újszövetségbe. Dr. Budai Gergely kézírata felhasználásával összeállította Herczeg Pál. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1979, 181 old. (és további kiadásai: 1980, 1985, 1994).

Az Újszövetség teológiájának vázlat. Budapesti Református Teológiai Akadémia, Budapest 1986, 107 old. [I. kiadás].

* Az itt időrendi sorrendben közölt tudományos jellegű írások lajstroma nem a teljesség igényével készült.

Az Újszövetség teológiájának vázlatja. Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar, Budapest 1987, 175 old. [II. kiadás], (további kiadásai: 1992, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Vallástörténeti Tanszék, Budapest 1997).

Vallásfenomenológia. Ókori vallások. Világvallások. Budapesti Református Teológiai Akadémia Vallástörténeti Tanszéke, Budapest 1987, 177 old. (további kiadásai: 1992, 1993, 1998).

„Érted is, amit olvasol?” *Bibliaismereti hittankönyv a konfirmáció utáni korosztálynak.* Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1991, 199 old. (további kiadása: Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 2000).

Krisztológiai irányzatok a páli levelekben. Kálvin János Kiadó, Budapest 1998, 107 old.

Az Újszövetség teológiájának vázlatja. 3. bővített és átdolgozott kiadás. Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara, Budapest 2004, 329 old.

Krisztusról és az egyházzól szövegek. Kálvin János Kiadó, Budapest 2006, 226 old.

In medio ecclesiae: Válogatás Dr. Herczeg Pál legutóbbi írásaiból 70. születésnapja alkalmából. Válogatta Pap Ferenc, Szetey Szabolcs. Studium 4. Károli Egyetemi Kiadó, Budapest 2009, 153 old.

Tanulmányok folyóiratokban, tanulmánykötetekben, szócikkek

A bibliai fogalmakról mai szemmel. In: *Theológiai Szemle* 13. évf. (1979/3–4), 87 skk.

Az újszövetségi hermeneutika főbb alapelvei. In: *Theológiai Szemle* 22. évf. (1979/6), 321–324.

Hogyan prédikáljunk Pál apostol gyülekezeti levelei alapján? In: Adorján József (szerk.): „Hirdesd az igét”. *Az igehirdetők kézikönyve.* Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1980, 120–128.

Az Ige testté lett – János ev. bizonyágtétele az inkarnációról. In: *Református Egyház* 1982/11, 247–250.

Az Újszövetség iratainak autenticitása. In: *Theológiai Szemle* 26. évf. (1983/3), 129–133.

A korai páli levelek. *Theológiai Szemle* 26. évf. (1983/2), 121–122.

A Szentlélek megelevenítő munkája az igehirdetés által. In: *Református Egyház* 1984/3, 82.

A keresztyénség terjedése. A Krisztus-esemény interpretációja, irányzatok és eretnkségek. *Theológiai Szemle* 28. évf. (1985/6), 321–326.

Az exegézis és igehirdetés viszonya. In: Szűcs Ferenc (szerk.): *Szószerk és katedra. Tanulmányok dr. Tóth Kálmán professzor tiszteletére 70. születésnapja alkalmából.* Budapesti Református Theológiai Akadémia, Budapest 1987, 73–80.

Jézus, az imádkozó főpap. In: *Református Egyház* 1988/2, 32.

Szabadság, szabadosság és önmegtartóztatás az evangéliumi és az apostoli tanításban. In: *Theológiai Szemle* 31. évf. (1988/3), 172–177.

- Az „Isten Fia” krisztológiai méltóságjelző és a fiúvá fogadás a karácsonyi evangélium fényében. In: *Református Egyház* 1988/11, 241.
- Isten szeretete és az embertárs iránti szeretet a jánosi levelekben. In: *Református Egyház* 1989/11, 219–222.
- A Biblia és a világvallások szent könyvei. In: *Képes Kálvin Kalendárium 1991*. Kálvin János Kiadó, Budapest 1990.
- Hogyan értelmezendő a nem keresztyén vallások üdvértéke? In: *Theologiai Szemle* 33. évf. (1990/4), 205–210.
- Személyi kérdések – az egyházi szolgák tiszte: a tisztség alapja, tartalma, a tisztviselők funkciója, egymáshoz és a gyülekezethez való viszonyuk kérdései. In: *Theologiai Szemle* 34. évf. (1991/6), 347–352.
- Utolsó idők, Jézus visszavárása, eszkhatólógia. In: *Képes Kálvin Kalendárium 1993*. Kálvin János Kiadó, Budapest 1992, 55–58.
- Pál apostol két beszéde. In: *Theologiai Szemle* 36. évf. (1993/4), 210.
- „Ars christiana” a 2Kor 4–5 alapján. In: *Református Egyház* 45. évf. (1993/10), 233–236.
- A test és lélek kifejezései az Újszövetségben. In: *Református Egyház* 45. évf. (1993/12), 274–277.
- Az ünnepek tendenciája és célja a Bibliában. In: *Református Egyház* 46. évf. (1994/9), 202–206.
- Sermons in the Acts of John. In: Bremmer, Jan N. (ed.): *The Apocryphal Acta of John*. Studies on the Apocryphal Acts of the Apostles, 1. Kok Pharos, Kampen 1995, 153–170.
- Az Újszövetség tanítása a keresztségről. In: *Református Egyház* 47. évf. (1995/4), 80–84.
- A Korinthusiakhoz írt második levél magyarázata. In: Szathmáry Sándor – Tarr Kálmán (szerk.): *Az Újszövetség könyveinek magyarázata. Mértékek, táblázatok, térképek*. A Szentírás magyarázata. Jubileumi kommentár, III. kötet. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1995, 277–290 (további kiadása: 1998, 291–301.)
- Szócikkek. In: Bartha Tibor (szerk.): *Keresztyén Bibliái Lexikon. I–II*. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 1993/1995: Caesarea Philippi; Cáfénat-Panéah; Cáfón; Caligula – I., 235; Diadal, diadalmenet; Diadokhosz; Diakónia – I., 275–276; Egy, egység – I., 313–314; Falu; Fáradozás – I., 448–449; hermogenész; Hermón – I., 599; Írástudatlan – I., 659–660; Istenismeret; Istenkáromlás – I., 674–675; Jeliél; Jekamjá; Jel – I., 722–723; József és Ászenát – I., 773–774; Közledik; Közlés, közléstörténet; Közmondás; Közösség; Kreszcensz; Kriszpusz; Krisztológia – II., 89–92; Megszállott, megszállottság – II., 181–182; Misztériumvallások; Mitanni – II., 222–223; Paraj; Paddan-Arám; Pádón; Páfosz; Pagiél; Pahat-Móáb; Paizs; Pál – II., 331–337; Parázs; Parittyá; Párkány; Parmenász; Párna; Párt; Pártfogó – II., 355–357; Pátriárkátus; Patribász; Patrosz; Pax romana – II., 363–364; Római gyülekezet – II., 438–439; Sadrak; Sáfát;

Séfír; Saharaím; Sajat kezű levélzáradék; Sajt; Sajtó; Sákramentum(ok) – II., 448–450; Semirámót; Sémita – II., 475–476; Szabta és Szabteká; Szadduceusok; II., 506–507; Szeretkezés; Szereztetési igék – II., 539–540; Szevéne; Sziahá; Szibbekaj; Szibillinák – II., 541–542; Tisztartó; Tisztulás; Titusz; Titik; Titulus; Titus Flavius Vespasianus; Titusz; Tituszhoz írt levél – II., 615–617; Ulaj; Univerzáliák; Unni; Úr; Úr (város); Úr angyala; Uralkodik; Urartu; Úr dicsősége – II., 654–656; Üdvösség – II., 667–357; Zsinagóga – II., 719–720.

New Testament Parallels to the Apocryphal Pauli Documents. In: Bremmer, Jan N. (ed.): *The Apocryphal Acts of Paul and Thecla*. Studies on the Apocryphal Acts of the Apostles, 2. Kok Pharos, Kampen 1996, 142–149.

A Kolosséba írt levél Krisztus-himnusza. In: *Református Egyház* 48. évf. (1996/7–8), 157–163.

A krisztológia fejlődése Palesztinától a hellenista megközelítésen át a gnoszticizmus elleni harcig. In: Barcza József – ifj. Fekete Károly (szerk.): 263 p. „Krisztusért járva követségben...” *Tanulmányok Fekete Károly és Lenkeyné Semsey Klára professzorok tiszteletére*. Debreceni Református Theológiai Akadémia, Debrecen 1996, 55–63.

Jézus és Pál. A páli Krisztus-kép sajátosságairól. In: Tenke Sándor (szerk.): *A Károli Gáspár Református Egyetem HTK évkönyve az 1994–1995 tanévről*. Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar, Budapest 1996, 63–72.

Népek és Isten népe. In: *Confessio* 21. évf. (1997/1), 63–71.

Isteni férfi (theiosz anér) vonások az apokrif „Péter cselekedetei Simonnal” című iratban. In: Czachesz István (szerk.): *Tanítványok, csodatevők, mártírok. tanulmányok az apokrif apostol-aktákról*. Újszövetségi-patrisztikai kutatások, 4. Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar, Budapest 1997, 158–169.

A bibliai teológia szükségszerűsége, haszna és problémái. In: Tenke Sándor – Karasszon István (szerk.): „Fölbuzog szívem szép beszédre”. *Tanulmányok dr. Tóth Kálmán tiszteletére 80. születésnapja alkalmából*. Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar, Budapest 1997, 61–72.

Teios Aner Traits in the Apocryphal Acts of Peter. In: Bemmer, J. N. (ed.): *Apocryphal Acta of Peter. Magic, Miracles and Gnosticism*. Studies on Early Christian Apocrypha, 3. Peeters Publishers, Leuven 1998, 29–38.

Az egyház szolgálata és kísértései. Bibliai teológiai eszmélődés és gondolatok Péter 1. levele alapján. In: *Confessio* 23. évf. (1999/1), 5–12.

A feltámadás kérdése az újabb bibliai teológiai művek fényében. In: *Református Egyház* 51. évf. (1999/4), 82–87.

Az apostolok küldetésének előzménye, tartalma és színhelye az ApCsel 1–5 alapján. In: *Theológiai Szemle* 43. évf. (2000/4), 202–204.

Armageddon. In: *Studia Carolensia* 2. évf. (2001/3), 33–37.

Az ősegyház missziói helyzetének variációi. A hellenisták megjelenése az egyházban. In: *Studia Carolensia* 2. évf. (2001/1), 45–51.

- Adalékok a krisztológiai kijelentések kialakulásához. [1.] In: *Theológiai Szemle* 44. évf. (2001/2), 62–70.
- A Zsidókhöz írt levél Prológusának krisztológiája. In: *Theológiai Szemle* 44. évf. (2001/4), 195–201.
- Saul – egy kétarcú király és egy arcukat kereső társadalom. In: *Keresztény Szó* 13. évf. (2002/9), 15–18.
- Pál apostol és a Törvény. In: Benyik György (szerk.): *Hatalom és Karizma. Szegei Bibliikus Konferencia, Szeged 2000, szeptember 3–6.* JATEPress, Szeged 2003, 49–59.
- Saul – egy kétarcú király és egy arcukat kereső társadalom. In: Kun Mária – Morvai Judit (szerk.): *מִסְפָּר לְכַבֹּד Marjovszky Tibor 1. Tanulmánykötet Marjovszky Tibor 50. születésnapja alkalmából.* B&V Bt., Budapest 2003, 111–119.
- „Többet ér az engedelmesség az áldozatnál...” In: *Református Egyház* 55. évf. (2003/9), 193.
- Szolgaság, rabszolgaság. Jog, humanizmus és bibliai szemléletmód. In: *Keresztény Szó* 14. évf. (2003/10), 4–6.
- Szolgaság, rabszolgaság (jog, humanizmus és bibliai szemléletmód). In: Benyik György (szerk.): *Világi közösség – vallási közösség. Szegei Nemzetközi Bibliikus Konferencia. Szeged, 2003. augusztus 31.–szeptember 3.* JATEPress, Szeged 2004, 153–163.
- Pál apostol és a Törvény. In: Hanula Gergely – Vladár Gábor (szerk.): *Eulogia. Ünnepi kötet Dr. Bartha Tibor 60. születésnapjára.* Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiumának Újszövetségi Szekciója, Budapest 2004, 145–155.
- Az egyház- és tanfegyelem bibliai teológiai megalapozása. In: *Református Egyház* 56. évf. (2004/2), 32–35. (Elhangzott a Magyar Református Lelkészegek Egyesület 2003. augusztus 6-án Pécsen tartott összejövetelén.)
- Gondolatok a családról a Pásztori levelek tükrében. In: *Református Egyház* 57. évf. (2005/9), 201–204.
- „...ha földi sátorházunk összeomlik...” In: Győri István (szerk.): *Hit és Tudomány: Tanulmányok dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára professzor asszony ötvenévi teológiai tanári és kutatói munkája jubileumára.* Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Doktorok Kollégiumának Újszövetségi Szekciója, Sárospataki Református Teológiai Akadémia, Debrecen–Sárospatak 2005, 108–123.
- Saul – egy kétarcú király és egy arcukat kereső társadalom. In: Benyik György (szerk.): *Vallási szemlélyiségek és hatásuk a társadalomra.. Szegei Bibliikus Konferencia. Szeged, 2002. augusztus 24–28.* JATEPress, Szeged 2005, 55–63.
- Krisztusról és az egyházzól. In: Békési Sándor (szerk.): *Krisztusról és az egyházzól szövegek.* In: Békési Sándor (szerk.): *Ki szíveket tanít. Jubileumi kötet dr. Boross Géza teológiaprofesszor 75. születésnapjára.* Studium, 2. Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar, Budapest 2006, 68–75.

- Hozzászólás a feltámadás kérdéséről folytatott vitához. In: *Református Egyház* 58. évf. (2006/11), 248–249.
- Mire tanít az irgalmas samáriai története? In: Adorjáni Zoltán (szerk.): *Emlékkönyv Tókécs István kilencvenedik születésnapjára*. Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 2006, 437–442.
- A lelkek megítélése (elbírálása). In: Békési Sándor (szerk.): *Ostium in caelo: Jubileumi kötet dr. Bolyki János teológiai professzor 75. születésnapjára*. Studium 1. Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar, Budapest 2006, 93–100.
- A Máté 5,17–20 értelmezése. In: Benyik György (szerk.): *Mózes törvénye, Krisztus törvénye. Szegedi Nemzetközi Bibliikus Konferencia, Szeged, 2006. augusztus 27–30.* JATEPress, Szeged 2007, 107–113.
- A jánosí iratok némely sajátos álláspontjáról. In: L. Erdélyi Margit – Peres Imre (szerk.): *Gaudium et corona: Tanulmánykötet ThDr. Ing. Takács Zoltán, PhD. tiszteletére 80. születésnapja alkalmából*. Selye János Egyetem, Komárno 2007, 96–113.
- A krisztológia és az egyház önértelmezése összefüggései. In: Szotyori-Nagy Ágnes (szerk.): *Rationale obsequium. A hatvanéves Rokay Zoltán köszöntése*. Szulik József Alapítvány, Budapest 2008, 91–104.
- Az adakozás csodája (2 Korinthus 8,1–15). In: *Igazság és Élet* 2008/4, 5–9.
- A Zsidó levél 1,1–4 Krisztus-himnusza. In: Benyik György (szerk.): *Zsoltárok, himnuszok, imádságok. Szegedi Nemzetközi Bibliikus Konferencia, Szeged, 2008. augusztus 31. – szeptember 2.* JATEPress Kiadó, Szeged 2008, 171–177.
- A „logiké latreia” páli értelmezése a Róma 12,1–2-ben. In: Benyik György (szerk.): *Szent Pál és a pogány irodalom. Szegedi Nemzetközi Bibliikus Konferencia, Szeged, 2009. szeptember 24–26.* JATEPress, Szeged 2010, 109–114.
- Pál első levele a korinthusiakhoz 1,1–9. In: *Igazság és Élet. Lectio continua – Bibliaolvasó kalauz alapján*, V. évfolyam (2011), március 20., vasárnap, 1–3. (http://www.lelkesztovabbkepzo.hu/modul/igazsageselet/lectio_2011/20110320.pdf)
- Pál első levele a korinthusiakhoz 1,10–17. In: *Igazság és Élet. Lectio continua – Bibliaolvasó kalauz alapján*, V. évfolyam (2011), március 21., hétfő, 1–3. (http://www.lelkesztovabbkepzo.hu/modul/igazsageselet/lectio_2011/20110321.pdf)
- Pál első levele a korinthusiakhoz 1,18–31. In: *Igazság és Élet. Lectio continua – Bibliaolvasó kalauz alapján*, V. évfolyam (2011), március 22., kedd, 1–3. (http://www.lelkesztovabbkepzo.hu/modul/igazsageselet/lectio_2011/20110322.pdf)
- Pál első levele a korinthusiakhoz 2,1–5. In: *Igazság és Élet. Lectio continua – Bibliaolvasó kalauz alapján*, V. évfolyam (2011), március 23., szerda, 1–3. (http://www.lelkesztovabbkepzo.hu/modul/igazsageselet/lectio_2011/20110323.pdf)
- Pál első levele a korinthusiakhoz 2,6–16. In: *Igazság és Élet. Lectio continua – Bibliaolvasó kalauz alapján*, V. évfolyam (2011), március 24., csütörtök, 1–3. (http://www.lelkesztovabbkepzo.hu/modul/igazsageselet/lectio_2011/20110324.pdf)
- Pál első levele a korinthusiakhoz 3,1–5. In: *Igazság és Élet. Lectio continua – Bibliaolvasó kalauz alapján*, V. évfolyam (2011), március 25., péntek, 1–2. (http://www.lelkesztovabbkepzo.hu/modul/igazsageselet/lectio_2011/20110325.pdf)

- Pál első levele a korinthusiakhoz 3,6–17. In: *Igazság és Élet. Lectio continua – Bibliaolvasó kalauz alapján*, V. évfolyam (2011), március 26., szombat, 1–3. (http://www.lelkedstovabbkepzo.hu/modul/igazsageselet/lectio_2011/20110326.pdf)
- Pál első levele a korinthusiakhoz 3,18–23. In: *Igazság és Élet. Lectio continua – Bibliaolvasó kalauz alapján*, V. évfolyam (2011), március 27., vasárnap, 1–3. (http://www.lelkedstovabbkepzo.hu/modul/igazsageselet/lectio_2011/20110327.pdf)
- Pál első levele a korinthusiakhoz 4,1–5. In: *Igazság és Élet. Lectio continua – Bibliaolvasó kalauz alapján*, V. évfolyam (2011), március 28., hétfő, 1–3. (http://www.lelkedstovabbkepzo.hu/modul/igazsageselet/lectio_2011/20110328.pdf)
- Pál első levele a korinthusiakhoz 4,6–13. In: *Igazság és Élet. Lectio continua – Bibliaolvasó kalauz alapján*, V. évfolyam (2011), március 29., kedd, 1–3. (http://www.lelkedstovabbkepzo.hu/modul/igazsageselet/lectio_2011/20110329.pdf)
- Pál első levele a korinthusiakhoz 4,14–21. In: *Igazság és Élet. Lectio continua – Bibliaolvasó kalauz alapján*, V. évfolyam (2011), március 30., szerda, 1–3. (http://www.lelkedstovabbkepzo.hu/modul/igazsageselet/lectio_2011/20110330.pdf)
- Keresztelés a Kolossé levélben (Kol 2,8–15). In: Marton József, Oláh Zoltán (szerk.): *Minden kegyelem! A 65 éves Jakubinyi György érsek köszöntése*. Szent István Társulat, Budapest–Kolozsvár 2011, 161–166.
- Kereszttség a Galata 3,26–29 szerint. In: Peres Imre (szerk.): *Kezdetben volt az Ige. Tanulmánykötet Lenkeyné Semsey Klára tiszteletére 80. születésnapja alkalmából*. Acta theologica Debrecinensis 1. Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen 2011, 119–122.
- A bibliai üzenet megbízhatósága. Igehirdetésünk megújulása – egzegetikai alapok. In: Horváth Erzsébet – Literáty Zoltán (szerk.): *Történelmet írunk. Tisztelegő kötet Ladányi Sándor 75. születésnapja alkalmából*. Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan Kiadó, Budapest 2012, 359–373.
- Kétféle bölcsesség. Egy páli exkurzus az 1 Korinthus 2,6–16-ban. In: Benyik György (szerk.): *Isteni bölcsesség, emberi tapasztalat. 23 Szegedi Nemzetközi Bibliikus Konferencia a Szegedi Gál Ferenc Hittudományi Főiskolán, 2011, szeptember 8–10*. JATEPress Kiadó, Szeged 2012, 101–106.
- Harc az emberfeletti hatalmakkal, és kiengesztelődés. In: Benyik György (szerk.): *Gyűlölet és kiengesztelődés. 26 Szegedi Nemzetközi Bibliikus Konferencia 2015, augusztus 27–29*. JATEPress Kiadó, Szeged 2015, 85–92.

Könyvismertetések (tudomány-népszerűsítés)

- A kanonizálás története és elmélete. [Horváth Pál: Az újszövetségi kánon kialakulása] In: *Theologiai Szemle* 24. évf. (1981/3), 191–193.
- A tudomány a Bibliáról. [Horváth Pál: A szinoptikus evangéliumok] In: *Theologiai Szemle* 24. évf. (1981/4), 251–252.
- Horváth Pál: Az Apostolok Cselekedetei. *Theologiai Szemle* 25. évf. (1982/6), 380–381.
- Horváth Pál: A Zsidókhöz írt levél és a katolikus levelek. In: *Theologiai Szemle* 26. évf. (1983/5), 318–319.

- Jézus – történet egy élőről. [E. Schillebeeckx: *Jesus, die Geschichte von einem Lebenden*] In: *Theologiai Szemle* 27. évf. (1984/4), 242–244.
- Leonhard Goppelt: Az Újszövetség theológiája. In: *Theologiai Szemle* 36. évf. (1994/4), 251–252.
- Bolyki János: Jézus asztalközösségei. Újszövetségi-patrisztikai kutatások. In: *Theologiai Szemle* 37. évf. (1994/1), 57–59.
- Francois Bovon: Jézus utolsó napjai. In: *Theologiai Szemle* 37 évf. (1994/6), 378–379.
- Hans Küng: Világvallások etikája. In: *Theologiai Szemle* 38 évf. (1995/3), 182–184.
- Néhány csendes szó egy indulatos könyv margójára. In: *Theologiai Szemle* 38 évf. (1995/4), 231–232.
- Albert Nolan: A kereszténység előtti Jézus: [könyvismertetés] In: *Confessio* 21. évf. (1997/3), 117–121.
- Tipológia és apokaliptika. Hermeneutikai füzetek 11. In: *Theologiai Szemle* 40. évf. (1997/3), 193–195.
- Dr. Lenkeyné dr. Semsely Klára: Az eljövendő világ erejével e világban. János apostol leveleinek magyarázata [Kálvin János Kiadó, Budapest 2006; szerzője Lenkeyné Semsey Klára]. In: Kustár Zoltán (főszerk.) – Baráth Béla Levente – Gonda László – Hodossy-Takács Előd (szerk.): *Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2005/2006. évi értesítője a 468. tanévről*. Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen 2006, 248–250.
- Tizenhét éves a Szegedi Biblikus Konferencia. In: *Református Egyház* 58. évf. (2006/5), 216–217.

Összeállította **Adorjáni Zoltán**